

Een dam is niet genoeg

DE HONGAARSE MILIEURAMP IS EEN KLASSIEKER

De milieuramp met giftige modder in Hongarije, is volgens HANS BRUYNICKX maar één voorbeeld van de achteloosheid waarmee de industrie wereldwijd met milieurisico's omspringt wanneer ze vrij spel krijgt. Ook wij kunnen uit dat voorbeeld lering trekken.

Ook bij ons spelen lokale politieke overwegingen wel eens een rol bij controles op milieuovertredingen

Terwijl de Hongaren koortsachtig werken aan een nooddam om een tweede giftige moddergolf te vermijden, begint de omvang van de ramp bij de Ajka aluminiumfabriek duidelijker te worden: naast de dodelijke slachtoffers en de gewonden, een zwaar verontreinigd gebied van ruim 40 vierkante kilometer, een stuk van het Hongaarse Donau-bekken ecologisch aangetast, het grondwater onbruikbaar, minstens één en wellicht meerdere dorpen onbewoonbaar, mogelijke problemen voor de volksgezondheid.

Het gaat hier duidelijk om een aanzienlijke milieuramp, de grootste in de Hongaarse geschiedenis. En hoewel de vergelijking met Tsjernobyl die sommigen maken om allerlei redenen overdreven is, is het wel een ramp die toelaat fundamentele vragen te stellen die de Hongaarse context overstijgen: hoe gaan we als industriële samenleving om met de milieu- (en sociale) risico's van productieprocessen die geen echt fundamentele oplossingen hebben? Hoe reageren bedrijven wanneer de dingen fout gaan en welke verantwoordelijkheid zijn ze bereid te nemen? Wat is de invloed van politieke systemen en actoren in industriële beslissingen?

In het geval van aluminiumproductie situeert zich een essentieel probleem. De verwerking van bauxiet tot alumina (een basisproduct voor aluminiumproductie) heeft de zogenaamde 'red mud' als bijproduct. De klassieke oplossing is om deze toxische rode brij op te slaan in bassins. Sommige van die opslagplaatsen zijn al tientallen jaren oud en bevatten miljoenen kubieke meters afvalslak. In Hongarije zijn er zo nog verschillende.

De gedachte is dat het opslaan in bassins een afdoende, veilige, duurzame en maatschappelijk aanvaardbare oplossing is: het probleem is weg. Dat is natuurlijk een illusie. Het laat me denken aan een Amerikaanse bumpersticker: 'Throw it away? There is no away!' Er zijn overigens wel andere methodes maar die zijn complexer en duurder.

Naïef optimisme

De stockage van toxisch afval is niet enkel in het geval van aluminaproductie problematisch. De zeer gelijkaardige ramp in het Roemeense Baia Mare eind 1999 - een cyanidelek na dambreuk van een bassin bij een goudmijn - is maar één ander recent Europees voorbeeld. In een VN-rapport van 1995 wordt precies dezelfde problematiek besproken voor aluminiumproductie in Brazilië. Ook de stockage van nucleair afval, of de opslag van zwaar chemisch afval zijn 'there is no away'-problemen. De gedachte dat de langdurige opslag van toxische stoffen op zich een oplossing is, is naïef optimistisch en een ontkenning van de statistische wetmatigheid dat zelfs bij kleine kansen, de zaken ooit fout gaan.

Een opvallende constante bij dit soort ongevallen - net als BP na het olielek in de Golf van Mexico - is de reactie van de betrokken bedrijven: wijzen op het feit dat ze in orde zijn met alle wettelijke verplichtingen; de milieuschade minimaliseren; anderen (mee) verantwoordelijk stellen (in dit geval het ex-communistisch systeem); wijzen op het feit dat ze hun verantwoordelijkheid nemen nu de zaken onvoorzien zijn fout gelopen. In regel blijkt na enige tijd dat deze argumenten niet kloppen. In het Hongaars geval zijn er wel degelijk inbreuken geweest op veiligheids- en milieureglementen. De smurrie bevat namelijk additioneel toxisch materiaal en het toezicht op de reservoirs is niet gelopen zoals het moest. Het bedrijf neemt bovendien helemaal niet op een ernstige manier verantwoordelijkheid. Op de website van het bedrijf spreekt men over een 'natural disaster'; een duidelijkere poging om verantwoordelijkheid te ontlopen is er niet. Natuurrampen zijn aardbevingen en overstromingen. Geheel iets anders dan industriële ongevallen dus. De voorgestelde 'snelle hulp' aan de getroffen en die MAL (Hungarian Aluminium Production and Trade Company) voorstelt, bedraagt 360 euro per familie, in totaal 110.000 euro voor alle getroffen. Dat is zonder meer schandelijk, zeker in het licht van de fundamentele aanvechting van verantwoordelijkheid die er zeker voor de rechtbank zal volgen. En ook de milieuschade is van veel grotere omvang dan 'het laagje modder dat weggespoten kan worden'.

Arbeidersparadijzen

Maar ook de discussie over het verband tussen politieke systemen en dit soort rampen ontspint zich de laatste dagen. De verwijzingen naar het oude communistisch systeem worden daarbij merkwaardig dubbel gebruikt. Een aantal nostalgici verwijten het bedrijf dat sinds de privatisering slechts

winstmaximalisatie de drijfveer is en er dus veel te weinig aandacht besteed wordt aan veiligheid en milieu. Onder het communisme was er tenminste een betere controle op dit soort dammen in functie van het bredere maatschappelijk belang, zo gaat de redenering. Een vreemde vorm van heimwee, gegeven de ecologische puinhopen die het communisme heeft achtergelaten. De meest vervuilde (voormalige) industriezones in Europa zijn immers de restanten van de industriële productie in de voormalige arbeidersparadijzen. De meest extreme uitingen daarvan zijn de significant lagere levensverwachtingen in sommige van die gebieden.

Anderzijds houden ook de verwijten van de vrijemarktoptimisten dat dit enkel zou te wijten zijn aan het feit dat het hier om verouderde en slechte communistische infrastructuur gaat geen steek. Dit soort opslagmethode bestaat ook in 'het Westen' en meer algemeen hebben ook markteconomieën hun industrieel-ecologische rampen, problemen met de controle en opvolging van regels en het nemen van verantwoordelijkheid tegenover het milieu.

Stellen dat milieurisico's geen topprioriteit zijn bij beslissingen over industriële investeringen is een eufimisme. Industrieel beleid is zelden mee gestuurd door overwegingen van milieurisico's, en op bedrijfsniveau zijn veiligheids- en milieucoördinatoren eerder de vertegenwoordigers van noodzakelijke kostenfactoren dan wel de sleutel voor een duurzame maatschappelijk manier van werken. Het klopt dat dit nog meer geldt onder autoritaire regimes (China, Vietnam) en in landen die de blik volkomen op economische groei gericht hebben (zoals de nieuwe lidstaten van de EU), maar het is een essentieel probleem binnen ons hele industriële systeem.

Corruptie

Ook corruptie blijkt een rol te spelen in het Hongaarse verhaal. De drie eigenaars van het bedrijf behoren tot de financiële elite van het land en hebben het bedrijf in 1995 aan zeer gunstige voorwaarden verworven tijdens de grote privatiseringsgolf. Met controles en toezicht op reglementering blijken ze het niet altijd even nauw te hebben genomen. Ook bij ons spelen (vaak lokale) politieke overwegingen wel eens een rol bij controles op milieuovertredingen. De rol van bestuurlijke transparantie, politieke cultuur en openheid voor kritische noten uit het middenveld zijn belangrijke elementen om dit tegen te gaan. Het is niet toevallig dat Scandinavische landen hier een stuk beter scoren en dat Oost-Europese landen nog een behoorlijke weg af te leggen hebben. De milieubeweging had samen met onafhankelijke wetenschappers al een aantal jaren geleden deze ramp 'voorspeld'.

De Hongaarse modderramp is dus uniek, maar om allerlei redenen ook illustratief voor meer essentiële discussies over industriële productie, de risico's die we als samenleving aanvaarden, de besluitvorming daarover en de verantwoordelijkheid die moet genomen worden als dingen fout gaan. Al te vaak blijkt dat zogenaamde ongelukken min of meer in sterren geschreven stonden. Je mag in democratische landen verwachten dat dit soort incidenten bijdraagt tot de kritische bevraging van de eigen praktijken.

HANS BRUYNINCKX

Wie? Hoogleraar milieubeleid en directeur van het HIVA-Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving (KUL).

Wat? De milieramp in Hongarije is geen louter Hongaars probleem.

Waarom? Als niemand dat tegenhoudt, heeft de industrie overal de neiging milieurisico's te verwaarlozen.

© Corelio

